

KURULUŞUNDAN BUGÜNE İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ'NDE ROMA HUKUKU DERSLERİ*

Araş. Gör. Dr. Sevgi Kayak**

Giriş

Bu çalışmada, esas olarak, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Roma Hukuku derslerinin nasıl bir seyir izlediği ve Roma hukuku eğitiminin nasıl yapıldığı konusu ele alınmıştır. Zira bugün, Roma Hukuku eğitiminin 1926 tarihinde yeni Medeni Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra başladığı gibi bir kanı hakimdir. Halbuki Roma hukuku eğitimini İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuna ve hatta daha öncesine de götürmek mümkündür. Batılı tarzda eğitim kurumlarının Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden itibaren ortaya çıkması, Batı unsurlu hukuk kurumlarına verilen önem ve ilgiyi arttırmıştır. Özellikle Tanzimat Döneminde Tanzimat reformlarını uygulayacak idari kadroların yetiştirilmesi, Batılı tarzdaki ilk orta öğretim ve üniversite tipi eğitim kurumlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu da Roma Hukukunun bir ders olarak okutulması ve zaman içinde de kurumlaşması geleneğini beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan çalışmamızdaki asıl amaç, ulaştığımız veriler doğrultusunda Medeni Kanunun yürürlüğe girmesinden önce de bir Roma hukuku eğitiminin bulunduğunu ortaya koyabilmek ve bu eğitimin nasıl gerçekleştiğini tespit edebilmektir.

I. Hukuk Alanında Batılı Tarzdaki İlk Eğitim Kurumlarının Ana Hatları

Batılı tarzdaki eğitim kurumları Tanzimat döneminde, Tanzimat reformlarını uygulayacak devlet memurlarını yetiştirmek amacıyla başlamıştır. Bu amaçla ilk olarak Mekteb-i Maarif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulüm-ı Edebiyye adlı okullar kurulmuş, hemen arkasından bu okullara, kaymakamlık ve müdürlük gibi idari görevlerde bulunacak kişileri yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Mülkiye eklenmiştir. Bu okulun özelliği, ileride açılacak olan hukuk okullarına zemin hazırlaması idi. Nitekim ileride açılacak Mekteb-i Hukuk müdürlüğüne bu okulun mezunları arasında yer alan Emin Efendi'nin atanması bunun en önemli kanıtlarındandır¹. Bu tarz eğitim kurumları arasında ilk hukuk okulu,

---

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde 26. 04. 2011 tarihinde düzenlenmiş olan "Dünden Bugüne İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Tarihi" isimli Seminer'de sunulmuş olan tebliğ metnidir.

** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ Ali Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt: 1, (1859-1949), Ankara, MM ve SBO, 1954, s. 16 vd. ile s. Özellikle s. 18; Ali Adem Yörük, **Mekteb-i Hukukun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 1-3.

Şeyhlülislamlık tarafından 1854 yılında Süleymaniye Camii civarında bir binada kurulan Muallimhane-i Nüvvab isimli okuldur. Kadı yetiştirmek amacıyla açılan okul, esasında, genel medrese eğitime benzeyen bir eğitime sahiptir, bu nedenle okulun, tam anlamıyla Batılı tarzda bir içeriğe sahip olduğu söylenemez. Zira Tanzimat'ın etkisiyle hukuk alanında gerçekleştirilen reformlara rağmen bu okulun eğitim programında bir değişiklik yapılmamış, okulda sadece İslam hukuku derslerine yer verilmesi uygun görülmüştür. Ancak daha sonraları Fransa'dan Ceza, Ceza Usulü, Hukuk Usulü ve Deniz Ticaret Kanunlarının alınmasıyla 1908 yılından itibaren, bu okulda, Arazi Kanunnamesi, Ticaret-i Bahriye, Devletler Hukuku, İcra ve İflas Hukuku dersleri okutulmaya başlanmıştır. Şer'iye ve özellikle de Nizamiye mahkemelerinin eleman ihtiyacını karşılamak işini üstlenmiş olan bu okul, Şer'iye mahkemelerinin ilgası ile birlikte de kapatılmıştır².

Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye ve Nizamiye mahkemelerinin teşkil edilmesinin ardından, bu kurumlarda görev yapacak kişilerin yetiştirilmesi için açılan Kavânin ve Nizamât Dershanesi modern müfredatlı hukuk kurumlarının ilk örneği olarak kabul edilir³. Nizamiye mahkemelerinde görevlendirilecek kişileri kısa sürede yetiştirme ihtiyacı, bir hukuk okulu kurmak yerine bir hukuk dershanesi açma fikrine daha sıcak bakılmasını sağlamıştır. Böylelikle, ders-hane bünyesindeki bu eğitimle, Nizamiye mahkemelerinde adli görevlerde, diğer kurumlarda ise idari görevlerde bulunacak olan memurlara kanunların öğretilerek, idare ve adliye arasındaki uyuşmazlıkların çözümlenmesi ve bu sayede yürütme ve yargının birbirinden ayrılmasının mümkün hale getirilmesi planlanmıştır⁴.

Diğer taraftan 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin⁵ 79. maddesinde Darülfünun bünyesinde bir hukuk şubesi açılmasından bahsedilmesi, bu alanda atılan adımların en önemlilerinden biridir. 1869 tarihli Nizamname ile 1870 yılında kurulan Darülfünun'un değişik şubelerinin açılması faaliyeti yine nizamnamenin gerekliliklerinden biri idi. Ancak o güne kadar bu başarılamamıştı. Tüm öğrencilerin aynı dersleri gördüğü bir ders programı mevcuttu ve bu programa göre, verilmesi gereken hukuk-ı tabiiye ve mevzuat,

² Gülnihal Bozkurt, "Türkiye'de Hukuk Eğitiminin Tarihçesi", **Hukuk Öğretimi Sempozyumu, 13-14 Mayıs 1993**, Editör: Adnan Güriz, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1993, s. 54.

³ Yörük, s. 3.

⁴ Yörük, s. 19- 20.

⁵ 1869 Nizamnamesi, tüm Osmanlı ülkesindeki eğitimi düzenleyen genel bir nizamnamedir. Fransız Eğitim Bakanı tarafından sunulan taslağa göre hazırlandığı kabul edilen Nizamname, ülkedeki okul sisteminin yapısı ve merkez ve taşra teşkilatlarının örgütlenmesi hakkında hükümler içermektedir. Bu nizamname ile azınlıklara kendi okullarını açma hakkı tanınmıştır. Henüz Tanzimat'tan önce başlayan misyonerlerin okul açma faaliyetleri Tanzimat'tan sonra da, Tanzimat'ın sağladığı ayrıcalıklarla yoğun şekilde devam etmiştir. Öyle ki 19. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde İstanbul'da çok sayıda Yunan, Yahudi ve Ermeni okulunun mevcut olduğu bilinmektedir. Böylece Katolik, Yunan ve Ermeni azınlıklar tarafından kurulan okullar ile yabancı misyonerlerin kurdukları okullar yasal bir dayanağa oturtulmuştur. Yaşar Sarıkaya, **Medreseler ve Modernleşme**, İstanbul, İz Yayıncılık, s. 63 vd.

deniz hukuku, devletlerarası hukuk, idare hukuku ve cinayet adı altında görülen ceza hukuku gibi dersler ancak konferanslar şeklinde verilebiliyordu⁶.

Belirtmek gerekir ki Tanzimat döneminde medreseden farklı eğitim kurumları oluşturma girişimleri çerçevesinde bir Darülfünun kurma düşüncesi 1845'li yıllardan beri vardır⁷. Nitekim bu amaçla 1863-1865 ve 1870-1873 yıllarında olmak üzere iki kere Darülfünun kurma teşebbüsünde bulunulmuş, ancak bu teşebbüsler başarıya ulaşamamıştır. Eğitim modeli hedeflerinin yeterince açık olmaması ve mali kaynakların planlamasının tam olarak yapılması bu teşebbüslerin başarıya ulaşamamalarındaki en önemli etkenlerdir. Bunun dışında, yeterli bir öğretim kadrosunun olmayışı da bu başarısızlığın etkenlerinden biri olarak sayılmalıdır⁸.

Bununla birlikte, bu iki başarısız teşebbüsün arkasından, 1874'de Mekteb-i Sultani adıyla üç şubeli olarak açılması düşünülen okul ve bu okul içinde de ilk kez bağımsız bir hukuk okuluna yer verilmesi fikri önemlidir⁹. Nitekim Mekteb-i Sultani bünyesindeki Mekteb-i Hukuk-ı Sultani, modern anlamdaki ilk hukuk okulu olarak kabul edilir¹⁰. Hukuk okulunun Mekteb-i Sultani bünyesinde açılmasının temel sebebi, Mekteb-i Sultani'nin alt yapısından faydalanma ve böylece maliyetleri olabildiğince azaltma düşüncesiydi¹¹.

1877 tarihine gelindiğinde ise, Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'deki öğretimin son bulduğu görülmektedir. Ancak bu sona ermenin öğretime geçici bir ara verme mi yoksa Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin tamamen kapatılarak süresiz sona erdirme mi olduğu meselesi tartışmalıdır. Bu konuda ileri sürülen birinci görüş, bunun bir kapatma olarak kabul edilmesi gerektiği yolundadır. Örneğin, Bozkurt'a göre 1878 yılında Mekteb-i Hukuk-ı Sultani kapatılmış, bunun yerine, daha sonra Mekteb-i Hukuk adı altında yeni bir okul ikame edilmiştir.¹² Yörük de aynı fikirdedir. Yazara göre 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını finanse etmek için çıkarılan kağıt para, sosyal rahatsızlıklara varacak kadar tepkilere neden olmuş, Osmanlı toplumunun ekonomik sıkıntılarını arttırmıştı. Savaşın uzaması ekonomik şartları iyiden iyiye ağırlaştırmış ve bazı tasarruf tedbirlerinin alınmasını zorunlu kılmıştı. Alınan tasarruf tedbirlerinin başında ise Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin kapatılması geliyordu. Büyük beklentiler ve kamuoyunun yakın ilgisi ile açılan mektebin mezun vermeden kapatılması konu-

⁶ Bozkurt, s. 55.

⁷ Enver Ziya Karal, **Dünya Tarihi, Osmanlı Tarihi**, Cilt: VIII, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri, 1876-1907, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, s. 393.

⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş-İlk İki Teşebbüs I", **Bellekten**, C:LIV, 1990, sayı: 209, s. 699 vd.

⁹ Fethi Gedikli, "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ne Zaman Kuruldu?", **İÜHFİM**, C: LXIX, 2011, sayı: 1-2, Prof. Dr. İlhan Özyay'a Armağan, s. 92.

¹⁰ Bozkurt, s. 55. Başarısız olan ilk iki Darülfünun kurma teşebbüsünden sonra Osmanlı devlet adamları darülfünun kurma teşebbüslerine daha temkinli yaklaşmış, bütçe olanaklarını zorlayan eski gösterişli açılışlar yerine daha sessiz ve mütevazı ölçülerle hareket edilerek Galatasaray Mekteb-i Sultani'sinin gövdesine yerleştirilmiştir. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş II, Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultani", **Bellekten**, Cilt: LVII, 1993, s. 202.

¹¹ Yörük, s. 23-24.

¹² Bozkurt, s. 60.

sunda duyduğu rahatsızlığı Meclis-i Mebusan'ın 27 Haziran 1877 Çarşamba günkü oturumunda dile getiren Sulidi Efendi, mektebin zorunlu bir ihtiyaç olduğunu savunarak tasarruf gerekçesiyle kapatılmasına karşı çıktıysa da, mektebin bir süre daha kapalı kalmasına engel olamamıştır¹³. Yine Özcan da Mekteb-i Sultani ya da diğer ismi ile Darülfünun-ı Sultani'nin ve elbette bunun bünyesindeki Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin lağvedilerek, ileride kurulacak olan hukuk okulunun bundan bağımsız yeni bir okul olacağından bahsetmektedir¹⁴.

Buna karşılık İhsanoğlu aksi görüştedir. Yazara göre Darülfünun-ı Sultani kapatılmamış, sadece, bu okuldaki eğitime 1877 yılında geçici olarak ara verilmiştir¹⁵. Yazar bu ara vermenin sebeplerinin tam olarak anlaşılamadığından bahsetmektedir. Yazara göre bu konudaki en güçlü neden, Ocak 1877 tarihinde Mekteb-i Sultani'nin müdürlüğüne getirilen Ali Suavi'nin, mektepte yeni düzenlemelere gitme ve mektebi gayrimüslimlerin ezici çoğunluğundan kurtarma çabalarıdır. Zira Mekteb-i Sultani ilk kurulduğunda, müslim ve gayrimüslim olmak üzere toplam 409 öğrenci ile öğretime başlamış, bu sayı daha sonra, gayrimüslimlerin okula daha fazla kaydolması ile artmıştır. Buna göre o gün için tespit edilen öğrenci sayısının 162'si müslüman, 377'si gayrimüslimdir. Bu öğrenciler içinde ücretini eksiksiz ödeyenler sadece 26 öğrencidir ve bunun yarıya yakını, sayıları okul mevcuduna göre daha az olan müslüman öğrencilerdir. Buna karşılık gayrimüslimlerin çoğu burslu olarak okutulmaktadır. Zaman içinde burslu okuyan gayrimüslim öğrenci sayısı daha da artmış ve tam ücret ödeyenlerin sayısı da iyice azalmış olduğundan, mektebin gelirleri çok düşmüştür. Bu durum gayrimüslim öğrencilerin müslüman öğrencilere nazaran Mekteb-i Sultani'den daha fazla yararlandıklarını göstermektedir. Ali Suavi, başta bu aksaklık olmak üzere mektep idaresinde gördüğü diğer aksaklıkları da düzeltmek için Maarif Nezaretine birçok müracaatta bulunmuş, ancak bir sonuç almak şöyle dursun, yazılarına cevap dahi verilmemiştir. Bunun üzerine doğrudan Padişah'a durumu anlatan bir yazı sunmuş ve yazıda, okulun hali hazırdaki mevcut durumu, müslim ve gayrimüslim öğrencilerin sayısı ve bunlar içinde burslu okuyanların sayısı, gayrimüslim öğretmenlerin kanunsuz hareketleri ve bu öğretmenlerin birçoğunun Bulgar komitacısı olduğu ve mektebin nasıl ıslah edilmesi gerektiğini anlatmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının başlaması, Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ve II. Abdulhamit'in daha tedbirli davranmak istemesinin yanı sıra, Ali Suavi'nin de bu yöndeki raporu Mekteb-i Sultani'nin tatiline neden olmuştur. Fakat bu ara verme çok uzun sürmemiş, Ali Suavi'nin öldürüldüğü Çırağan olayından sonra mektep müdür-

¹³ Yörük, s. 27. Mektebin kapatıldığı görüşüne taraftar olan Karal da, bunun sebebini mektepte geniş şekilde okutulan Roma Hukuku Derslerine bağlamaktadır. Yazara göre medrese elemasının, Hukuk mektebinde Roma Hukuku okutulmasına karşı olması okulun kapatılma nedenidir. Karal, s. 393.

¹⁴ M. Tefik Özcan, "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kuruluşunun Tarihçesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: LXI, Sayı: 1-2, 2003, s. 115 vd.

¹⁵ İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş II, Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultani", s. 207. Aynı görüşte Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısıyla**, C: I-II, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, s. 701.

lüğüne atanan Halil Bey, Mekteb-i Sultani'yi Kasım 1878 başında yeniden eğitime başlatmıştır¹⁶.

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin kapatılması veya eğitime ara vermesinden sonra ise, Adliye Nezaret bahçesinde Mekteb-i Hukuk adıyla üç yıl eğitim veren bir okul açılması kararlaştırıldı ki işte bu okul, bugün hukukçular arasında tartışmalı olmakla birlikte İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin temeli olarak kabul edilir¹⁷. Ancak hemen belirtmelidir ki İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin temelini daha da önceye, 1874 tarihli Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'ye kadar götürmenin daha isabetli olduğu bir fikir de haklı olarak ileri sürülmektedir¹⁸. Zira Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin modern anlamda ilk hukuk eğitiminin başladığı okul olarak kabul edilmesi; zamanın önemli devlet adamlarından biri olan Ahmet Cevdet Paşa'nın Mekteb-i Hukuk-ı Sultani için açıkça "Mektebi Hukuk'a zamm u ilave" ifadesini kullanmış olması; kurumların birbirlerinin devamı olarak kabul edilmeleri gerektiği yolundaki kurumsal gelenek ve kurumsal devamlılık ilkeleri gibi gerekçeler birlikte değerlendirildiğinde, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin kuruluş tarihini 1874'den başlatmanın daha uygun olacağı sonucuna varılır¹⁹.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, uzak bir tarih vermek gerekirse, İstanbul'daki üniversite eğitimini Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar götürmek gerekir. Zira bu eğitim İstanbul'un fethinin hemen ardından Türkistan'dan getirilen Ali Kuşçu önderliğinde başlamış, Sahnı Seman adlı sekiz yüksek medresede İlahiyat, Tıp ve Edebiyatın yanı sıra Hukuk okutulmuştur. Medreseler, dersliklerin yanı sıra, içlerinde yemek hazırlanan imaretleri, bir kliniği ve misafir hocalar için tahsis edilmiş misafirhaneleri ile birlikte bugünkü Fatih ilçesi civarında tam bir site üniversitesi konumunda bulunmakta idi²⁰.

Son olarak belirtmek gerekir ki 1900 yılında Darülfünun-ı Şahane açılınca, Mekteb-i Hukuk bunun şubelerinden bir haline gelmiş ve 11 Ekim 1919 tarihinde çıkarılan bir nizamname ile tüzel kişiliğe kavuşmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul Hukuk Fakültesi şimdiki binasına taşınarak aynı yıl çıkan bir kanunla da tüzel kişilik kazanmıştır²¹.

---

¹⁶ İhsanoğlu, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş II, Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultani", s. 207-208.

¹⁷ Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1943, s. 60; Bozkurt, s. 60.

¹⁸ Gedikli, s. 101.

¹⁹ Gedikli, s. 98 vd. ve özellikle s. 101 vd. Bu tartışma konumuz açısından oldukça önemlidir; zira İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin temeli Mekteb-i Hukuk olarak görülecek olursa, aşağıda ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz Roma hukuku derslerini bu dönemden itibaren başlatmak gerekecektir. Eğer İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin temellerinin Mekteb-i Hukuk-ı Sultani olduğu düşünülecek olursa Roma hukuku eğitimini daha geriye, 1874'lü yıllara kadar götürmek mümkün olacaktır.

²⁰ Bilsel, s. 6-7.

²¹ Bozkurt, s. 60-61.

II. Roma Hukuku Bakımından Divan-Ahkâm-ı Adliyye Kavânin ve Nizamât Dershanesi (1870)

Kavânin ve Nizamât Dershanesinde Roma hukuku derslerine yer verildiğine dair elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu dershanenin Roma hukuku eğitimi açısından asıl önemi, Batılı tarzda hukuk derslerinin, özellikle de Fransız Kanunnamesinin okutulması fikrinin ilk kez bu dönemde ortaya atılmış olmasından ileri gelir. Bu fikri ortaya koyan dönemin Fransa büyükelçisi Bourrée, bununla, kendi ülkesindeki kanunların ve özellikle Fransız Code Civile'nin Osmanlı topraklarında da okutulmasını sağlamak istemiştir. Bourée, Fransız kanunlarının Osmanlı tarafından benimsenmesinin ülkesine sağlayacağı katkıların büyük olacağı düşüncesindedir. Öte yandan Bourée bu isteğinde başarılı olamamış, Nizamiye mahkemelerinde uygulanacak medeni kanunu hazırlamakla görevli komisyonun başkanı olan ve bu fikre karşı çıkan Cevdet Paşa'nın, Bursa valiliğine atanarak görevden uzaklaştırılmasına rağmen amacına ulaşamamıştır; zira birkaç ay sonra açılacak olan dershanenin ders programına Code Civile'in değil, Mecelle'nin konduğu görülmüştür²². Ancak bu teşebbüs Fransız Medeni Kanununun da Roma Hukuku kurumlarına dayanması nedeniyle, Roma Hukuku ile dolaylı da olsa bir ilginin kurulabileceği anlamına geldiği için önemlidir.

III. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'de Roma Hukuku Eğitimi

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani, teknik anlamda Roma Hukuku derslerinin başladığı ilk okul olma özelliğini taşır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ilk iki Darülfünun kurma teşebbüsünün başarısız olmasından sonra, bu defa Mekteb-i Sultani adıyla Galatasaray Mekteb-i Sultani bünyesinde üç şubeli bir okul açılması düşünülmüş ve bu okul içinde de ilk kez bir hukuk okuluna yer verilmesi fikri gündeme gelmişti.

Galatasaray Mektebi bünyesinde kurulan Mekteb-i Sultani'nin, 1873 yılında Galatasaray'dan Gülhane'ye taşınması yönünde bir karar alınmasının ardından, Ahmet Cevdet Paşa'nın teklifi ile son sınıfların ders programına Mecelle ve Roma hukuku eklenmiştir. 1874 yılında Mekteb-i Sultani'nin müdürlüğüne atanan Safvet Paşa, hemen o yıl son sınıfların ders programına ilave edilen Mecelle, Roma Hukuku ve Hukuk-ı Milel derslerinin bu okul öğrencileri için çok ağır olduğunu, okulun seviyesini ciddi ölçüde aştığını, bu derslerin ancak bu okuldaki mezun olan diplomalı öğrenciler tarafından takip edilebileceğini savunarak bağımsız bir hukuk okulu kurmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani böylece Mekteb-i Sultani bünyesinde bağımsız bir hukuk okulu olarak faaliyete başlamıştır²³.

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin Roma Hukuku eğitiminde çok önemli bir yeri vardır, çünkü bu okul, Roma hukukunun çok büyük bir itibara sahip ol-

²² Yörük, s. 19.

²³ Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversite'ye**, İstanbul, Kitabevi, ty., s. 38; İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş II, Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultani", s. 204-205. Bu hukuk okulunun dışında kurulması öngörülen, Darülfünun'un diğer bağımsız iki okulu Mülkiye Mühendis Mektebi ve Edebiyat Mektebi'dir. İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş II, Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultani", s. 206.

masını sağlamıştır. Zira Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin ders programında Roma Hukuku bugüne kadar, gelmiş geçmiş ders programlarına kıyasla ilk kez bu kadar geniş yer tutmuştur. Bu durumu Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'de dört yıl boyunca okutulması planlanan derslerin Réglement'daki sıralamasından anlıyoruz²⁴:

Birinci sınıf:	Hukuka Giriş Mecelle (fıkıh) Mukayeseli Roma Hukuku Roma Kurumları
İkinci Sınıf:	İslam Hukuku (Usûl-ı fikh) Mecelle Mukayeseli Roma Hukuku Osmanlı Ticaret Hukuku
Üçüncü Sınıf:	Mecelle Usûl-ı fikh Mukayeseli Roma Hukuku Mülki ve Ticari Davalar Ceza Hukuku ve Muhakeme Usûlü
Dördüncü sınıf:	Mukayeseli Roma Hukuku İdare Hukuku Amme Hukuku (Yerli ve Yabancı) Ekonomi-Politik

1875-1876 yılı için Devlet Salname'sinde kayıtlı ders programı ve dersi verecek hocaların isim listesi de yine yukarıdaki verileri doğrular niteliktedir²⁵:

Fıkıh	Ahmed Efendi
Roma Hukuku	M.D. Hollys
Ticaret Hukuku	Nikolaki Efendi
Mecelle	Rauf Efendi
Roma İdare Mahkemesi Tarihi	M. Goold
Roma Hukuku	M. D. Hollys
İslam Hukuku(Fıkıh)	Ahmed Efendi
İslam Hukuku	Muallim muavini
	Ahmed Fazıl Efendi
Ticaret Hukuku	Nikolaki Efendi
Mecelle-i Ahkam-ı Adliye	Rauf Efendi
Roma İdare Mahkemesi Tarihi	M. Goold
Ceza Hukuku ve Usûl-ı Muhakeme	M. Miltiade Jakobo

²⁴ İhsanoğlu, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş II, Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultani", s. 210- 211. Ayrıca bkz. Ergin, s. 699.

²⁵ İhsanoğlu, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş II, Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultani", s. 212.

Benzer şekilde 1875-1880 yılları arasında Devlet Salname'sinde görülen bir başka ders programı da yine bunun kanıtı niteliğindedir²⁶:

Birinci Yıl:	Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Hukuk Roma İdare ve Mehâkim Tarihi
İkinci Yıl:	Fıkıh Roma Hukuku Kanun-ı Ticaret Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Roma İdare ve Mehâkim Tarihi
Üçüncü Yıl:	Füru-ı Fıkıh Usûl-i Fıkıh Roma Hukuku Hukuk-ı Cezaîyye ve Usûl-i Muhakeme Usûl-i Hukuk-ı Roma Hukuk-ı Ticaret Füru-ı Fıkıh
Dördüncü Yıl:	Roma Hukuku Usûl-i Fıkıh Mecelle Hukuk-ı Ticaret-i Osmanîyye Hukuk-ı Cezaîyye ve Usûl-i Muhakeme-i Medeniye Roma Hukuku Hukuk-ı Siyasiyye Mukaddemât-ı İlm-i Hukuk ve İlm-i Servet-i Mîlel

Roma Hukukunun da içlerinde bulunduğu ve bu denli geniş okutulduğu Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin eğitim programına da bir göz atmakta fayda vardır²⁷. Çünkü bugünkünden farklı olarak hukuk eğitimi lisans düzeyinde değil, doktora düzeyinde yapılan bir eğitimidir²⁸. Bu sebeple idadi mektepleri ve taşra özel okullarından mezun olanlar bu okula kayıt yaptırabilirler. Ancak bu öğrencilerin Osmanlıca, Fransızca, Fen Bilgisi ve Matematik derslerini görmüş olmaları şarttır. Öğrenciler, bu derslerden sınava tabi tutulur ve başarılı olurlarsa Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'ye kaydolurlar; başarılı olamazlarsa özel sınıflara alınarak burada eksikliklerini tamamlar, sonra yeniden imtihan edilir ve başarılı olurlarsa okula kayıt yaptırabilirler. Eğitim süresi dört yıldır, derslere

²⁶ Bu tablo için bkz. Yörük, s. 93.

²⁷ Bu Darülfünun'un tamamını kapsayan bir nizamname mevcut değildir. İlk önce Hukuk Mektebi Nizamnamesi hazırlanmış, Turuk ve Maabir Mektebi ile Edebiyat Mektebinin Nizamnameleri daha sonra hazırlanmıştır. Kayıt kabul, öğrenim süreleri, devam, sınav koşulları ve mezuniyet ile ilgili hususların yer aldığı Nizamname, diğer iki okulun Nizamnamesi için de temel teşkil etmiştir. Arslan, s. 40.

²⁸ Arslan, s. 41.

girmek ve derslerde hocaların ansızın sordukları sorulara doğru cevap vermek zorunludur. Sene içinde dört kere kayıt yaptırmak zorunludur, sınavlar her sene sonunda sözlü ve yazılı olarak yapılır, bütün derslerden hem sözlü hem de yazılı sınavı başarıyla vermek zorunludur. Dört yıl boyunca sözlü ve yazılı sınavlarda başarılı olanların, dördüncü yılın sonunda, seçtikleri bilimsel bir konuda tez hazırlamaları gerekmektedir. Tez, jüri önünde savunulur ve savunma başarılı olduğu takdirde öğrenci “doktora” unvanı ile mezun olur. Sözlü ve yazılı sınavı başarıp da tezi tamamlayamamış olan öğrenciler ise “lisansiyer” diploması alırlar. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'den mezun olanlar adliyelerde ve Adliye Nezaretinde görev alabilirler, ülkenin her yerinde avukatlık yapabilirlerdi²⁹.

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'den çıktığı tahmin edilen ilk tezin de Roma Hukuku'na geniş yer vermesi, bu okulun Roma Hukukuna verdiği önemi gösterir niteliktedir. Bu okulu bitirenlerden biri olan İstanbullu Rupen Ohannes Karakaşyan'ın ödünç sözleşmesini konu alan “Du Commodat ou Pret à Usage” isimli doktora tezi, Roma hukuku ile Osmanlı Medeni Kanunu olan Mecelledeki hükümleri karşılaştırarak bu konudaki bilgilere geniş ölçüde yer vermesi açısından önemlidir³⁰.

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'de anlatılan Roma Hukuku derslerinin Kişiler Hukuku, Evlenme Hukuku, Baba Hakimiyeti, Vesayet, Bağışlama ve Miras ile ilgili çeşitli konulardan oluştuğu bilinmektedir³¹.

IV. Mekteb-i Hukuk Bünyesinde Roma Hukuku Eğitimi

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin 1878 yılında eğitime devam edemeyişi üzerine Adliye Nezareti bahçesinde Mekteb-i Hukuk adıyla eğitim veren yeni bir okulun açılmasının kararlaştırıldığından ve bu okulun İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin temelini teşkil ettiği yolunda görüşlerin bulunduğundan yukarıda bahsetmiştik³². Mekteb-i Hukuk'un ders programları incelendiğinde Roma Hukuku derslerinin ciddi şekilde azaldığını, Mekteb-i Hukuk-ı Sultani bünyesindeki hacmini hemen hemen kaybettiğini görüyoruz. Bu okulda okutulan dersler genel olarak Medeni Usul Hukuku, Hukuk Başlangıcı, Ticaret Hukuku, Ceza Usul Hukuku, Mecelle, Ceza Hukuku, Arazi Kanunnamesi, Fransızca ve Roma Hukukundan oluşmaktaydı³³. Ancak buradaki Roma Hukuku dersleri Roma Hukukundan çok Roma Tarihi adı altında ve dönemin Vakit gazetesi başyazarı olan Said Bey tarafından verilmiştir. Roma Tarihi ba-

²⁹ Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin nizamnamesi için bkz. Bozkurt, s. 57-60. Ayrıca bkz. İhsanoğlu, “Dârülfünûn Tarihçesine Giriş II, Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultani”, s. 210 ve Yörük, s. 25 vd.

³⁰ Bu tez hem Türkçe hem Fransızca olarak savunulmuş olup, Türkçe savunma jürisi, Üniversite Rektörü İsmail Bey, Üniversite müfettişi Aristokli Efendi, Temyiz Mahkemesi üyesi Rauf Efendi, Meclis-i Maarif reisi Ahmet Hamdi Efendi, Meclis-i Maarif üyesi Mehmet Şükrü Efendi'den; Fransızca savunma jürisi ise Hukuk Fakültesi Reisi ve Roma Hukuku hocası D'hollys, Le Chevalier, Jakobo, Borozzi, Naom, Bardot ve Karo'dan oluşmuştur. Ergin, s. 701-702.

³¹ Arslan, s. 42-43.

³² Bu noktada, Mekteb-i Hukuk-ı Sultani ile Mekteb-i Hukuk'un birleştirilmesi hakkında ayrıntı için bkz. Gedikli, s. 101.

³³ Bozkurt, s. 60.

zen birinci sınıf bazen ikinci sınıf dersi olarak okutulmuştur. Aynı şekilde, 1881-1882 ders yılında da Roma Hukuku, yine Roma Tarihi şeklinde ve Recai Efendi tarafından anlatılmış bulunmaktadır³⁴.

Sonraki yıllarda Mekteb-i Hukuk programlarına Roma Hukuku dersinin eklenmesi yine fıkıh usulünün okutulması çerçevesinde olmuştur. Hatta Roma Hukuku derslerine daha geniş şekilde yer verilmesini isteyen, daha önce Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'den mezun olan ve ilk doktora tezinin de sahibi olduğu bilinen Rupen Karakaşyan, 1895 yılında bir dilekçe vererek Roma Hukukunun Fransız Hukuku ile karşılaştırmalı olarak anlatılması ve bu dersin hocalığına da kendisinin getirilmesini teklif etmişse de, dönemin okul müdürü Kazım Bey, Fıkıh derslerinin mükemmel olduğunu ve Roma Hukukuna ihtiyaç olmadığını belirterek bu teklifi reddetmiştir³⁵.

Mekteb-i Hukuk üç yıllık olarak düşünülmüş bir okuldur, dördüncü sınıfı yoktur³⁶. Fakat sonradan seçimlik derslerden oluşan bir dördüncü sınıfın açıldığı da Devlet Salnamesi'nden anlaşılmaktadır. Bu seçimlik dersler arasına Fransız Kanunları ile karşılaştırmalı bir Roma Hukuku dersinin seçimlik olarak eklenmek istenmesi de dikkat çekicidir. Ancak dördüncü sınıf programının kısmen hayata geçirilebildiği, zira bu sınıfın isteğe bağlı bir tür doktora sınıfı gibi faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir³⁷.

Mekteb-i Hukuk'a on sekiz yaşından büyük ve okuma yazma bilen her Osmanlı vatandaşı girebilirdi. Başvuran kişinin mantık, coğrafya, matematik ve Osmanlı Genel Tarihi hakkında bilgi sahibi ve iyi ahlaklı olması da şarttı ve bunu belgeleyecek bir teminat göstermesi gerekiyordu³⁸. Öğrenci alımı bir jüri önünde yapılan sınavla olmuştur, ancak Mekteb-i Sultani ve İdadi mezunları sınavsız alınmıştır, fakat bunlar da, birinci sınıftan başlatılmıştır. Sınavlar yazılı ve sözlü olarak iki aşamalıdır. Yazılı sınav üç aşamalıdır: Birinci aşamada Türkçe bir kompozisyon yazdırılır; ikinci aşamada Arapça veya Fransızca bir metin verilerek Türkçe'ye tercümesi istenir; üçüncü aşamada matematik, mantık, coğrafya ve Osmanlı Tarihi ile Genel Tarih Bilgisi'nden imtihan yapılırdı. Yazılı sınavı geçemeyen sözlü sınava katılamazdı. Sözlü sınavda Türkçe dilbilgisi, cebir, geometri derslerinden sorular sorulurdu. Sınavları başarıyla geçenler okula kayıt yapma hakkını kazanırdı³⁹.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1900 yılında Darülfünun-ı Şahane'nin açılmasından sonra, Mekteb-i Hukuk, bu okulun şubelerinden biri haline gelmiş ve 1919 yılında da Fakülte olarak tüzel kişiliğine kavuşmuştur⁴⁰. Cumhuriyetin ilanından sonra ve özellikle 1933'teki Üniversite Reformuna kadar zaman

³⁴ Yörük, s. 72-74.

³⁵ Yörük, s. 99.

³⁶ Bilse, s. 62.

³⁷ Yörük, s. 79-80.

³⁸ Bilse, s. 62.

³⁹ Mekteb-i Hukuk giriş ve mezuniyet sınavları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yörük, s. 125 vd.

⁴⁰ Bozkurt, s. 61.

zaman ders programlarında gözükten Roma Hukuku dersini bu dönemde, özellikle de, 1925'ten 1930'lu yıllara kadar Mişon Ventura üstlenmiştir⁴¹.

V- 1933 Üniversite Reformu Sonrası Roma Hukuku Eğitimi

1933 üniversite reformu, İsviçreli pedagoğ Malche'nin Türkiye'ye davet edilerek, Darülfünun'u inceleyip bir rapor hazırlamasının arkasından gelmiştir. Bugünkü hukuk fakültesi ders düzen ve içeriklerinin hemen hemen o dönemde ve bu raporun ardından oluştuğunu söylemek yanlış olmaz. Zira on iki sabit anabilim dalı kurulması teklifi ilk kez bu raporda yer almıştır. 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla İstanbul Darülfünun'u bütünüyle ilga edilerek İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Pek çok hocanın görevine son verilirken Mişon Ventura, bu dönemde Roma Hukuku derslerini devam ettirmek için okulun kadrosuna alınan ve yerini koruyan hocalardan biri olmuştur. 1933 reformunun ardından Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken, Almanya'da da Hitler'in iktidara gelmesinin ardından işlerini kaybeden Alman hocalar Türkiye'de istihdam edilmişlerdir. Bu Alman hocalar "Akademik Yardım Cemiyeti" adı altında bir topluluk kurmuşlar ve kendilerine çalışacakları ve yerleşecekleri ülke olarak Türkiye'yi hedef seçmişlerdir. Bu kişiler yüksek maaşlarla hemen göreve başlatılmışlardır. 1933'ten sonra Roma Hukuku dersleri Mişon Ventura dışında Andreas B. Schwarz ve Richard Honig tarafından da yürütülmüştür. Andreas B. Schwarz, ilk kez Roma Hukuku'nu bir anabilim dalı olarak örgütlemiştir⁴² ve bu sistem günümüzde de devam etmektedir.

---

⁴¹ Özcan, s. 168-169; Ali Rıza Başaran, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İle İlgili Kanun, Tüzük ve Yönetmelikler**, 4. Bası, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977, s. 21.

⁴² Özcan, s. 150 vd.